

Ekonomporträttet

KLAS EKLUND

Nikolaj Kondratjev

Nikolaj Dmitrijevitz Kondratjev¹ föddes 1892 och hann leva ett kort men händelse-rikt liv. Vid 35 års ålder blev han viceminister för livsmedelsförsörjningen i Krenskijs provisoriska regering efter den första ryska revolutionen i februari 1917. År 1920 grundade han Moskvas konjunkturinstitut, för vilket han var chef under hela dess existens (till 1928). 1930 blev han utrensad, och 1931 försvann han i GULAG-arkipelagen. Hans dödsdatum är okänt.

Kondratjevs namn förknippas i dag framför allt med hans teorier om "långa vågor" – det fenomen som Joseph Schumpeter döpte till "Kondratjev-cykler". Debatten om de långa vågorna blomstrade under 1920- och 30-talen, låg nere under tiden efter det andra världskriget, men fick en renässans under 1970-talet. Därmed kom Kondratjevs namn åter på tapeten – även om mycket få känner till något om personen bakom cyklerna.²

Idén om "långa vågor"

Hypotesen om sekulära svängningsförlopp väcktes runt sekelskiftet, i samband

med att "den långa depressionen" som hade varat sedan mitten av 1870-talet vände till ett ekonomiskt uppsving. Den nederländske marxisten van Gelderen var den förste som lade fram en mer genomarbetad teori. Enligt honom växlade den kapitalistiska världsekonomin utveckling mellan olika faser av "ebb" och "flod", vilka bestämdes dels av utvidgning av världsmarknaden genom kolonisation, dels av att nya, viktiga industrigrenar uppstod och drev på tillväxten.

Även om en del icke-marxistiska ekonomer – bl a Wicksell, Aftalion, Pareto, Spiethoff och Cassel – flyktigt kom att beröra hypotesen om de långa vågorna, var det främst marxister som fann frågeställningen intressant; den föll naturligt in i den marxistiska teorins förutsägelser om att kapitalismen skulle utvecklas stötvis och råka in i periodvis allt djupare kriser. På den kommunistiska internationals tredje världskongress 1921 hävdade Leo Trotskij – vid den tiden nummer två i den sovjetiska partihierarkin – att världsekonomin efter kriget gått in i en långsiktig nedgångsfas; därmed upphöjdes forskning om de långa vågorna till högsta prio-

Ekonomik KLAS EKLUND är planeringschef i Finansdepartementet.

¹ Uttalas Kandrát:tieff.

² En översikt av teorin och debatten om de långa vågorna, liksom en utförlig litteraturlista, ges i Eklund [1980].

ritet för de sovjetiska ekonomerna. Redan året därpå lade chefen för Moskvas konjunkturinstitut – N D Kondratjev – fram sina första rön i frågan.

Kondratjevs arbete hade dittills framför allt rört jordbrukets ekonomi. I synnerhet arbetade han med att söka ta fram en första nationell statistik kring den fattiga och efter kriget svårt sargade sovjetiska jordbrukssektorn. Ett resultat av detta arbete blev tidsserier för jordbruksproduktionen och en serie prisindex för livsmedelspriserna.

Det var också en analys av tidsserier som var grunden för Kondratjevs teori om de långa vågorna. Trender för 36 olika tidsserier – rörande produktion och handel för olika sektorer och olika länder – fastställdes genom att han anpassade en minsta kvadratskattning till per-capitadata. Därefter utjämnades avvikelserna från trenden genom ett nio-års rörligt genomsnitt för att eliminera korta konjunkturcykler och slumpmässiga störningar. Dessa utjämnade avvikelser antogs sedan representera de långa cyklerna. Sådana tyckte sig Kondratjev konstatera för 25 av de undersökta 36 tidsserierna. För dessa 25 serier kunde man, menade Kondratjev, tydligt urskilja en vågformig rörelse med en periodlängd av 50–60 år. På grundval av dessa resultat föreslog han följande periodisering:

- Forsta cykeln:* Uppgång från 1790-talet till 1810–1817,
Nedgång till 1844–51.
- Andra cykeln:* Uppgång från 1844–51 till 1870–75,
Nedgång till 1890–96.
- Tredje cykeln:* Uppgång från 1890–96 till 1914–20,
Nedgång från 1914–20.

Kondratjev var medveten om att undersökningsmaterialet var magert. Han skrev: "De relevanta data som vi lyckats samla in täcker endast 140 år. Den perioden sträcker sig bara över två och en halv cykler. Även om den period som omfattas av datamaterialet är tillräcklig för att fast-

ställa existensen av en lång våg, är den inte tillräcklig för att vi utan tvekan skall kunna slå fast den cykliska karaktären av dessa vågor. Likväl menar vi att tillgängliga data är tillräckliga för att slå fast att denna cykliska karaktär är högst sannolik."

Kondratjev menade också att det gick att urskilja ett antal "empiriska kännetecken" för den långa vågen. Bland annat hävdade han att högkonjunkturår var vanligare under uppgångsfasen än under nedgångsfasen, att ett antal viktiga vetenskapliga genombrott skedde under nedgångsfasen och kom till användning inom produktionen under uppgångsfasen, och att det framför allt var under uppgångsfaserna som större krig och revolutioner ägde rum.

Till att börja med vågade Kondratjev inte dra några slutsatser om de kausala sambanden mellan dessa fenomen och den långa vågens utseende. Ändå hävdade han att de långa vågorna var en integrerad del av kapitalismens sätt att utvecklas. De var inte bara en följd av externa störningar, utan kunde återfinnas på alla viktiga områden inom den ekonomiska och samhällsliga utvecklingen. Vilka de egentliga, i kapitalismens naturinbyggda, orsakerna till de långa vågorna var, ville han inte ta ställning till.

Kritiken

Kondratjevs resultat, som publicerades 1922 som en del av en större bok om världsekonomin utveckling, fick omedelbart skarpt mothugg. Från historiska och politiska utgångspunkter kritiserades han för att ha blandat samman periodiska cykler och skilda historiska epoker. Trotskij hävdade t ex att man, för att kunna tala om "cykler" eller "vågor", måste påvisa existensen av en intern (eller med dagens ekonomterminologi: endogent bestämd) mekanism, som orsakat dem. Det hade Kondratjev emellertid inte gjort. De

vändpunkter som Kondratjev märkt ut såsom startpunkter för de långa vågorna reglerades i själva verket, menade Trotskij, av externa faktorer. Därför var de olika upp- och nedgångsfaserna i själva verket skilda, historiska segment av den ekonomiska utvecklingen snarare än avsnitt i en regelbunden, lång cykel.

Inför denna kritik tvingades Kondratjev försöka ge en förklaring till vad det var som reglerade de långa vågorna. Han satte då – i nya inlägg 1925 och 1928 – vad han kallade ”de stora investeringarnas” långlivade karaktär i centrum. Dessa stora investeringar – i infrastruktur och i periodiska tekniska omvälvningar – kräver långvarig och omfattande kapitalackumulering och sätter samtidigt igång långsiktiga uppsving. Uppsvinget undergräver emellertid sig självt genom att höja den ekonomiska temperaturen, pressa upp räntor och priser och skärpa sociala, politiska och militära spänningar. Det är under denna utveckling som alla de fenomen uppträder vilka kritikerna kallade exogena, men som – vidhöll Kondratjev – i själva verket bara var yttre manifestationer av den långa vågen.

Motståndarna lät sig emellertid inte övertygas. Invändningarna mot cyklicitetsanalysen kvarstod. Varför dessa svängningar skulle utvecklas enligt ett cykliskt mönster och enligt en intern mekanism var, menade de flesta, fortfarande inte tillfredsställande förklarade. Varför de ”stora investeringarna” skulle uppträda i grupp, och med regelbundna intervall – och varför kreditmarknaden gjorde att det alltid måste ta en viss tid innan de kunde materialiseras – var fortfarande oklart. Än mer förbryllande var den förklaringen med tanke på att Kondratjev själv tidigare kallat investeringsverksamheten för ett ”empiriskt” kännetecken, som inte hade något kausalt samband med den långa vågen.

Även Kondratjevs statistiska metoder ifrågasattes. Hans urval av tidsserier kritiserades, liksom hans sätt att använda

minsta kvadrat-metoden och hans sätt att avgöra vändpunkterna i den långa vågen. Mer specifikt ifrågasattes huruvida det verkligen var möjligt att specificera den långsiktiga trenden på det sätt Kondratjev gjort. Kanske var de långa vågorna helt enkelt resultatet av slumpmässiga variationer av de korta konjunkturcyklerna? Vad som tycktes vara vändpunkter i den långa vågen kanske i själva verket var ovanligt starka korta konjunktursvängningar. Debatten var mycket livlig och avsatte under slutet av 1920-talet en lång rad ekonomiska och statistiska artiklar i sovjetiska vetenskapliga tidskrifter.

Avgörande för Kondratjevs öde blev emellertid den ideologiska kritiken. Kondratjevs arbete med jordbrukets ekonomi hade övertygat honom om att man inte borde lägga för tunga bördor på bönderna under industrialiseringen. Det ställde honom i konflikt med den hårda kollektiviserings- och industrialiseringspolitiken, som drevs igenom 1929. Därmed hamnade Kondratjev mitt i den stora striden mellan Stalin och Bucharin – en strid som efter hand kom att föras med allt brutalare metoder från den allt maktfullkomligare Stalins sida.

Dessutom implicerade ju Kondratjevs teori om de långa vågorna att kapitalismen inte alls nödvändigtvis stod inför sin snara undergång – vilket var den fastlagda linjen – utan att den efter att ha genomlevt ett par decenniers kris någon gång framemot 1940- och 50-talen skulle kunna börja expandera igen av egen kraft. Sådana tankar blev i det hårdnande stalinistiska klimatet allt farligare.

År 1929 behandlades Kondratjevs tes om de långa vågorna med en enda mening i den Stora Sovjetencyklopedin, som slog fast: ”Denna teori är felaktig och reaktionär”. Året därpå arresterades Kondratjev. Han påstods stå i ledningen för ett underjordiskt bondeparti och kastades i fängelse, där han sedermera avled. Den livliga sovjetiska debatten om de långa vågorna ströps.

Debatten i västvärlden

Men samtidigt som Kondratjev blev en icke-person i Sovjetunionen, blev hans namn berömt i västvärlden. Under 1930-talskrisen fick teorierna om långa vågor ett uppsving, inte minst eftersom depressionen syntes passa så väl in i ett schema av återkommande 40–60-årssvängningar i den ekonomiska utvecklingen.

Kondratjevs tes fann en inflytelserik förespråkare i Joseph Schumpeter, som förde in de långa vågorna i sitt schema över konjunktursvängningarna. Det var också Schumpeter som definitivt kopplade ihop Kondratjevs namn med den långa vågen. I sin "Business Cycles" [1939] skilde Schumpeter mellan Kitchin-cykler (3–4 år), Juglar-cykler (9–10 år) och – just det! – Kondratjev-cykler, som sades omspänna 48–60 år.

I och med denna terminologi och denna kodifiering av olika cykler, inleddes Kondratjevs namn i den ekonomiska vokabulären på så vis att det omedelbart identifieras med en speciell företeelse.³ Schumpeter gav också Kondratjevcykeln en egen tolkning genom att han förde in den i sin övergripande teori om kapitalistisk tillväxt och omvandling genom innovationer. Enligt Schumpeter hade västvärlden genomgått tre Kondratjevcykler. Var och en av dem hade drivits av en stor teknisk omvälvning. Den första av den industriella revolutionens epokgörande innovationer, i synnerhet ångmaskinen; den andra karakteriserades av järnvägsbygget; den tredje hängde samman med explosionsmotorn och elmotorn.

Under decenniet efter det schumpeterska schemat publicerats, kom de långa vågorna att skärskådas såväl teoretiskt som empiriskt – med tämligen nedslående resultat. Simon Kuznets och andra trägna statistikgnetar visade att det inte fanns några belegg för att intensiteten i den innovativa verksamheten uppvisade ett cykliskt mönster – och än mindre ett cykliskt mönster på tre olika nivåer. Det var f ö,

menade Kuznets, i praktiken omöjligt att åsätta innovationseffekterna något kvantitativt mått överhuvudtaget, varför hela övningen var poänglös från början.

Andra forskare påpekade, att om man delade upp Kondratjevs tidsserier i pris- och volymkomponenter, visade det sig att det egentligen bara var prisserierna som uppvisade något sekulärt cykliskt mönster. Prisindex svängde visserligen – åtminstone fram till det andra världskriget – med en periodlängd på ungefär 50 år. Men varje topp i kurvan hängde samman med större krig: 1810-talets spansk-amerikanska krig och napoleonkrigen, 1860- och 70-talens amerikanska inbördeskrig och det tysk-franska kriget, första världskriget mellan 1914 och 1919, samt andra världskriget, koreakriget och vietnamkriget från 1940-talet och framåt. Den naturliga förklaringen till tidsseriens svängningar var därför, menade många, exogena störningar i form av storkrig och rustningsfinansiering.

Det var också denna uppfattning, som snart kom att dominera. Kondratjevcykeln var – det blev den allmänna uppfattningen – primärt ett monetärt fenomen, i huvudsak exogent bestämt. I och med att Kondratjevs teorier hade visat sig ha så bräcklig empirisk grund, och i samband med den långa efterkrigskonjunkturen, förlorade allt fler ekonomer intresset för konjunkturforskning i allmänhet och för forskning kring långa vågor i synnerhet. Enstaka tappra stod kvar på barrikaderna, men i stort sett hade Kondratjev vid 1960-talets inbrott förvisats till doktrinhistoriens dammiga gömmen.

Under 1970-talet plockades han emellertid fram och dammades av. Teorin om långa vågor upplevde en viss renässans, denna gång med en ny generation propositioner, bl a utrustade med datorer. Några nya argument kom dock knappast fram,

³ Phillips och hans kurva inställer sig omedelbart som jämförelseobjekt.

och efterhand har intresset för "Kondratjevcykeln" åter igen mattats av.

Dock undrar man om inte historien kommer att upprepa sig ännu en gång. Den engelske historikern E H Carr har noterat, att cykliska teorier är typiska för samhällen som befinner sig i nedgång. Det skulle därför inte förvåna om ekonomiska kriser även i framtiden kommer att åtföljas av nya hänvisningar till den gamle Kondratjev och hans seglivade cykel.

Referenser

- Eklund, K, [1980], "Long Waves in the Development of Capitalism?". *Kyklos*, Vol 33, No 3.
- Kondratjev, N D, [1922], *Mirovoje chozjajstvo i jevo konjunktury vo vremja i posle vojny* (Världsekonomin och dess konjunkturer under och efter kriget). Vologda.
- Kondratjev, N D, [1925], "Bolsjije tsikly konjunktury" (Långa vågor), *Voprosy konjunktury*, Vol 1 (finns översatt som "The Long Waves in Economic Life", *Review of Economic Statistics* [1935], Vol XVII, No 2).
- Kondratjev, N D och Oparin, D I, [1928], *Bolsjije tsikly konjunktury* (Långa vågor). Moskva.
- Schumpeter, J, [1939], *Business Cycles*. New York.